

REVISTA DE CULTURA I DE FESTA

Federació Colles de Castelló

Hivern 96

ANY I, número 3

Omeda d'hivern, al camí de la Mar (Av. dels Germans Bou, s/n)

P.N.

SUMARI

- 2 **Opinió:** Pa i futbol
- 3 **Entrevista:** Josep A. Pradells.
- 4 **Notícies.**
- 7 **Opinió:** La Bíblia Valenciana Interconfessional.
- 8 **Lletres d'ací:** Escenes Castelloneses.
- 9 **Història:** El castrum et villam de Khadrell als segles XII i XIII (I).
- 10 **Biblioteca:** Serenata a la Mare de Déu. Lledó, 1985-1995
- 12 **Uns altres pobles:** El Carib colombià (I)
- 14 **Ecologia:** L'esparver cendrós (I)
- 16 **Informació.**

EDITORIAL

Ara fa un any que va nàixer la revista de cultura i de festa Plaça Major a la nostra ciutat. És clar que aquest fet que avui celebrem, amb la sortida al carrer del número 3 de la publicació, s'esdevé un motiu de satisfacció col·lectiva. Però si aquesta és una bona notícia, també creiem que aquesta celebració ens ha d'esperonar a seguir treballant, per fer de mica en mica, una revista més plural i participativa, més suggeridora.

Des de l'editorial programàtica del número 0 –Magdalena 96–, ja apuntàvem el tarannà ètic i estètic d'aquesta publicació: un esperit obert i comunicatiu que ens empenyés a repensar el passat, el present i també el futur del nostre poble.

Dèiem –i diem– que a través de Plaça Major volíem encetar un diàleg amb aquells que tinguessen alguna cosa a dir, per tal de millorar l'àmbit cultural i festiu de la nostra ciutat. Per això, en aquesta etapa de transició en què ens trobem, ens reafirmem en la necessitat de crear aquest pont de comunicació i de diàleg, solidari amb aquells que potser no pensen com nosaltres. Per això continuem fent Plaça Major, i esperem l'ajut i la comprensió de tots vosaltres: subscriptors, lectors, publicistes i col·laboradors. Comfiem que aquesta aventura que vam encetar, ara fa un any, continue plena de noves aportacions a la nostra cultura, i tot això amb el vostre recolzament, perquè encara hi ha molt a fer.

Amb tot, creiem que aquesta és una bona ocasió per agrair-vos la confiança que esteu dipositant en la revista Plaça Major i la il·lusió que de segur compartiu amb els qui la fan possible per tal que aquesta continue fent camí.

OPINIÓ

PA I FUTBOL

El futbol espanyol està vivint la lliga més compromesa de la seua història: com més inversió, més expectatives; i també la possibilitat de més fracassos. El miracle econòmic l'ha propiciat l'entrada dels canals de televisió –públics i privats– en la puja per la retransmissió de partits i les compensacions econòmiques que han ofert als clubs en contraprestació a la publicitat. Em sembla que en aquest afer hi ha alguna cosa del conte de la lletera, però el cert és que tant els seguidors com els no seguidors de la piloteta ens trobem esmaperduts en contemplar aquest fenomen que se'ns ha venut com el major espectacle del món.

Segons sembla, estem entrant en una nova etapa de l'esdevenir econòmic i polític que està marcat per la globalització i la mundialització de l'economia.

Pel que fa al terreny esportiu, a casa nostra, s'ha recalcat fins a la sacietat, a través del mitjans de comunicació de masses, que enguany l'estat espanyol compta amb la millor lliga de futbol del món: la lliga de les estrelles. Però, comptar amb el millor futbol ha suposat una inversió que, només en fitxages, ha ascendit si fa no fa els 40.000 milions de pesetes que han estat pagades, en bona part, per tots els contribuents. El més dolent de tot això és que aquesta realitat gaudeix d'una certa audiència que denota –segons el meu parer– una bona dosi d'estultícia d'un bon nombre de conciutadans.

La situació de bogeria que viu el futbol espanyol ha dut aquest esport a una guerra sense treva entre les televisions públiques i les privades, d'una banda, i els clubs de futbol d'altra, per tal d'aconseguir contractes d'allò més suculents que els asseguren el major guany possible.

El fet cert és que enguany tenim el futbol fins a la sopa. Si analitzem la programació esportiva de les diverses televisions ens adonarem aviat que aquesta es fonamenta, en més d'un 90 %, en un únic esport: el futbol. Cal dir, però, que el seguiment d'aquesta activitat –l'anomenat *sitting-football*– per a més d'un 50% de la població sembla ser l'única religió acceptable.

A hores d'ara el futbol pateix les seqüeles del sistema capitalista en què es desenvolupa i, en el nostre cas, la manca d'una cultura esportiva, en el sentit més pregon del terme, agreuja més el problema. Avui, el futbol s'esdevé l'opi del poble. A mi, que quede clar, m'agrada molt més drogar-me amb un bon plat d'olleta de la Plana, ara que el mal oratge apreta, què voleu que us diga!

Dolors Gozalbo i Fortanet

Revista quadrimestral

Hivern 96

Any I, número 3

Castelló de la Plana (la Plana Alta)

Tiratge de 500 exemplars

Preu de subscripció anual: 1000 ptes.

Preu de subscripció fora vila: 1300 ptes.

President Jacinto Domínguez Luna

Director Joan Bta. Campos i Cruaïnes

Consell de redacció

Manuel Carceller Safont

Vicente Cornelles Castelló

Francesc Pascual i Más

Josep Porcar Museros

Josep Antoni Pradells i Puig

Antoni Royo Pérez

Vicent Pau Serra i Fortuño

Dibuixos

Luis Vellón, José Caño

Administració i col.laboració

Ximo Marco

Edita

Federació Colles de Castelló

Imprimeix

Graphic Group, S.A. - Pol. Ind. Els Xiprers, 12 - Castelló

Dip. Leg. CS-80-96

Presentació d'originals

Centre Municipal de Cultura, carrer d'Antoni Maura, núm 4

12001 Castelló

Nota

"Plaça Major" no es fa responsable de l'opinió dels seus col.laboradors en els treballs publicats, ni s'hi identifica necessàriament

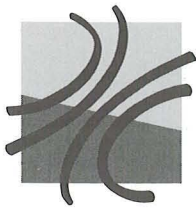
DITES I REFRANYS

- A l'hivern, bona sopa i vi calent.
- Quan el mussol canta en gener, un altre hivern ve.
- Febrer el curt, si entra dolent, pitjor en surt.
- L'hivern enrajolat i l'estiu empedrat.
- Pel gener, faves a fer.
- Ni hivern sense capa, ni estiu sense carabassa.
- Qui cull l'oliva abans de gener, deixa l'oli a l'oliver.
- En febrer, flor a l'ametller.
- Febrer abeurat, mig any assegurat.

Amb el suport de la

GENERALITAT VALENCIANA
CONSELLERIA DE CULTURA, EDUCACIÓ I CIÈNCIA

ENTREVISTA

JOSEP. A. PRADELLS I L'ARXIU DE LA FEDERACIÓ COLLES DE CASTELLÓ

Josep A. Pradells i Puig és un castellanenc ben arrelat a la festa i a la cultura de la nostra ciutat. Membre actiu de la Germandat dels Cavallers de la Conquesta i de la Colla el Pixaví; des de l'any 1991 ocupa el càrrec de secretari de l'Ateneu de Castelló. A més, és membre del Consell de redacció de Plaça Major.

Avui ens adrecem a ell perquè ens parle d'una activitat de la Federació poc o gens coneguda. Ens referim al projecte de creació de l'arxiu de la FCC.

A través de les seues paraules fem una aullada panoràmica a aquesta inciativa que, des d'un bon començament, ens sembla força interessant per a l'esdevenidor de la FCC.

Quan i per què us naix la idea de crear l'arxiu de la FCC?

En principi, tot ve d'un antic costum, el qual potser s'ha convertit en un vici amb el pas del temps. He de dir-te que no m'agrada llençar res a la paperera. I això potser em ve de l'interés que tinc per col·leccionar notes, escrits, retalls de periòdics, etc. Sóc molt aficionat a fer àlbums de fotografies i àlbums de retalls de premsa.

D'altra banda, ara fa un any vaig fer un suggeriment a l'anterior Junta Directiva de la Federació per tal de recollir tot tipus de material que directament o indirecta ens afectés com a col·lectiu fester i, amb això iniciar l'arxiu de la Federació de Colles.

Quin tipus de material heu recollit?

Bé, es tracta de retalls de periòdic que fan referència al món de les Colles i, molt especialment a l'àmbit de la Federació de Colles. També hi ha llibrets de gaia-tes i de colles, logotips, cartells d'activitats de la Federació, programes de mà, etc.

Com penseu organitzar tot aquest material?

L'arxiu podria dividir-se en diverses seccions. Una secció podria dedicar-se a notícies de premsa. Una altra secció per als llibrets de Colles i d'altres publicacions de caire fester. Una altra secció podria ser el material dels actes que organitza la Federació, com ara cartells d'activitats, programes de mà, etc. També es podria obrir una secció dedicada a la fotografia.

Quines són les necessitats que a hores d'ara teniu per dur a terme aquest projecte?

Bé, en primer lloc, l'espai. Pel que fa a això, caldria

buscar un lloc on poder ubicar l'arxiu. Després, hem de pensar en les prestageries per tal de col·locar tot el material aplegat. També ens fa falta arxivadors, carpetes, classificadors de fitxes, àlbums per a fotografies i postals, etc.

Que li dirieu al membre de les Colles perquè participés d'aquesta activitat que heu encetat?

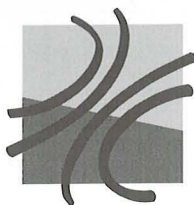
De primer, jo els diria que hi col·laboren, tot recollint informació que creguen d'interés col·lectiu. Pel que fa a això, qualsevol informació que m'arribe pot ser bona, com ara tota mena de paper manuscrit o imprès, i, sí molt convé, d'altres materials que ens ajuden a nodrir aquest arxiu.

Quede clar que tot aquest material, un cop catalogat, passarà a formar part del nostre patrimoni, perquè tothom en tinga accés a consultar-lo i estudiar-lo.

Finalment, voldríeu afegir res més?

Unicament dir que l'arxiu d'una Associació és –segons el meu parer– l'empremta que assenyala la trajectòria d'un col·lectiu al llarg de la seua història. Fora d'aquesta circumstància, vull fer una crida al col·lectiu de Colles, davant la necessitat de salvaguardar tot tipus de material que ens afecte com a col·lectiu fester, i amb la ferma voluntat de conservar tot aquell patrimoni que ens faça conèixer el que hem sigut.

Crec que l'arxiu, al capdavant, afavorirà un major i millor coneixement de la realitat que envolta la FCC.

NOTÍCIES

ASSEMBLEA ORDINÀRIA DE LA FCC

El dia 19 de desembre es va celebrar a la sala d'actes del Centre Municipal de Cultura de la nostra ciutat de la 3a assemblea general ordinària de la Federació Colles de Castelló. D'entre els diversos temes tractats dins de l'ordre del dia, cal destacar l'admissió de noves Colles al si de la Federació i el balanç de tresoreria corresponent a l'exercici anterior.

Pel que fa a l'admissió de noves Colles, l'assemblea va aprovar, per majoria, la incorporació a la Federació de les Colles **Tinto Básico, Carril i Via ampla, el Cepet, Goxoki i Tragapinyols**, les quals havien presentat la sol·licitud d'admissió a l'entitat festera de manera reglamentària l'any 1995.

D'altra banda, Juan A. Valverde, tresorer de la Federació, va presentar a l'assemblea l'estat de comptes del col·lectiu, alhora que va fer un balanç econòmic de l'any anterior.

Tot seguit, el tresorer va passar a exposar les noves normes de tresoreria per a l'any vinent, les quals van ser aprovades per l'assemblea.

Sònia Sanz

LLIURAMENT D'UNA CISTELLA NADALENCA

Acte de lliurament de la cistella nadalenca

Al començament del mes de gener va tindre lloc l'acte de lliurament d'una cistella nadalenca, en la seu social de l'empresa **Soveco**, a l'avinguda dels Germans Bou, 235, de la nostra ciutat.

Cal dir que el sorteig de la cistella nadalenca havia estat una iniciativa de l'actual Junta Directiva de la FCC, per tal de recaptar fons per a l'entitat festera.

El número premiat, el 6169, va correspondre al calendari presentat per José Gil Cuevas, membre de la Colla Arròs Caldós. José, va mostrar-se molt content per la cistella, ja que segons va manifestar-nos, mai no li havia tocat res.

El president de la Federació, Jacinto Domínguez, va ser l'encarregat de lliurar la menjívola cistella a la persona premiada.

Vicente de Juan Martínez

CLASSIFICACIÓ DEL V CAMPIONAT INTERCOLLES DE FUTBOL SALA

GRUP A	J	G	E	P	GF	GC	P
Kikiriki	13	11	0	2	75	33	33
Polesegera	14	10	0	3	72	50	30
Tots per terra	11	8	1	2	59	34	25
Xamarrusquers	13	6	2	5	47	27	20
Bacalao	13	6	2	5	46	55	17 *
Rey de Copas	12	3	3	6	45	59	12
Garú	11	2	1	8	35	46	7
L'emparrat	12	1	2	9	39	78	5

GRUP B	J	G	E	P	GF	GC	P
Pepsi-Colla	17	13	3	1	79	31	42
El Soroll	15	12	1	2	67	30	37
Es Tinto Basico	14	7	2	5	53	34	23
Xavaloies	15	7	4	4	50	35	22
La Panolla	15	7	1	7	39	37	22
El Fadri	14	5	2	7	45	50	17
Els Melenuts	16	5	2	9	51	59	17
Canya	16	6	2	8	50	56	17 *
A Mitges	16	4	4	8	38	40	16
Garito	15	0	1	14	16	94	1

(*), tres punts menys, a causa de no haver-se presentat a un partit.

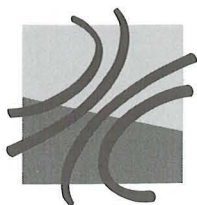
Manolo Casalta

DISTRIBUCIONES DE ALIMENTACIÓN Y BEBIDAS
Av. Hermanos Bou, 235 Telf.: (964) 26 05 15
12003 Castellón

¡Dale otro sabor a tu vida!
C/. Peñíscola, 18
Tel. 22 60 71 - Castellón i,
C/. Los Dolores • Benicasim

NOTÍCIES

VIII CAMPIONAT MUNDIAL DE BOLI

La FCC, amb motiu de les festes de la Magdalena, va organitzar el **VIII Campionat Mundial de Boli**, el qual va desenrotllar-se a l'andana del parc de Ribalta, des del 15 de febrer al 9 de març.

L'edició d'enguany va comptar amb una participació de 18 equips, els quals estaven formats per quatre

jugadors. L'organització va dotar els equips participants amb el tradicional boli de taronger i la paleta de faig.

La jornada final va celebrar-se el dia 9 de març i la classificació final va estar la següent:

1r classificat i equip campió: **els Ratllats**, el qual va rebre el trofeu Magdalena 97 (**Piscinas Lica**)

2n classificat i subcampió: **els Trons**, el qual va rebre el trofeu **Piscinas Lica**.

3r classificat: equip de la **Colla Bufanúvols**, el qual va rebre el trofeu Aquastar (**Piscinas Lica**)

Tots tres equips van rebre, a més, un trofeu de la **Diputació Provincial**.

4t classificat: **els Polluts**, el qual va rebre el trofeu de la FCC i trofeu de la **Colla el Cepet**.

Uns altres equips guardonats van ser **els Ronaldos** (trofeu de la **Colla Tots per Terra**, a l'equip més jove i trofeu de **Caja Madrid**), les **Spice Girls** (trofeu de la **Colla Pastoret** a l'equip íntegrament femení i trofeu de **Caja Madrid**) i, finalment, la **Colla Pastoret** (trofeu de la **Conlloga Matapoll** a l'esportivitat).

Amb tot, el campionat de boli d'enguany va gaudir d'un ambient d'allò més bo i de *fair play* i, al remat no va haver de lamentar cap desgràcia personal entre els participants.

Paco Martí

PARTICIPACIÓ DE LA F.C.C. A LA CAVALCADA DEL PREGÓ

Algunes colles van fruit del Pregó, des dels cadafals

Aquest any, la presència de la FCC a la Cavalcada del Pregó va comptar amb la participació de les **Colles el Fadri, Bufanúvols, Arròs Caldós i la Panolla**.

La Colla el Fadri va encetar la representació de la Federació al Pregó, ja que va encarregar-se d'organitzar l'actuació de l'Escola Municipal de Dolçaina i Tabalet.

D'altra banda, la Colla Bufanúvols –que aquest any commemorava el quinzenès aniversari com a colla festera– va participar a l'aplec etnogràfic amb un carro i una haca enganarlandats. La Colla Arròs Caldós va participar amb un vehicle especial –un patinet–, que va estar construït per a l'ocasió. Finalment, la Colla la Panolla va muntar una carrossa que representava les tradicionals Festes d'agost.

Aquesta participació va comptar amb el suport de la Junta de Festes i de la Federació de Colles, i va estar organitzada per membres de les **Colles la Cassola i el Cresol Vell**.

Sònia Sanz

EL SOPAR DE COLLES VA CELEBRAR-SE A LA PÈRGOLA

El propassat dia 4 de març, la Federació de Colles va celebrar el tradicional Sopar de Colles, que aquest any complia la IV edició.

Aquest sopar de germanor va tindre lloc al recinte de la Pèrgola i va comptar amb una nombrosa participació i amb una bona acceptació general.

Al voltant de 1.500 persones van aplegar-se al recinte del passeig de Ribalta per gaudir d'una bona vetllada. Cal dir que tot va anar d'allò més bé, tret del repartiment de taules i cadires que, al capdavant, van resultar insuficients per acomodar la gent.

No obstant això, cal assenyalar la bona companyonia i l'esperit de col·laboració que va viure's al llarg de la vetllada.

La reina de les festes d'enguany, senyoreta **Maria José Rovira Sebastià** i la seua Cort d'Honor van ser invitades a l'acte, que va perllongar-se fins a la matinada amb l'actuació d'una orquestra.

Sònia Sanz

C/ Mª Teresa González Nº 2 (Perrí 18) Tel. 25 44 84 CASTELLÓN

JUAN PALARES

AUTOMOVILES, BANCO, VIDA, HOGAR, AHORRO, ETC.

SEGUROS

MAPFRE

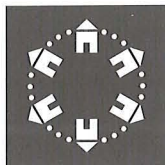
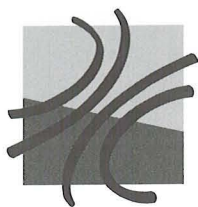

COMIDAS PREPARADAS PARA LLEVAR

La Cucina

Cocina Casera y de la Tierra

C/. San Vicente, 13
Teléfono 25 26 88
12002 CASTELLÓN

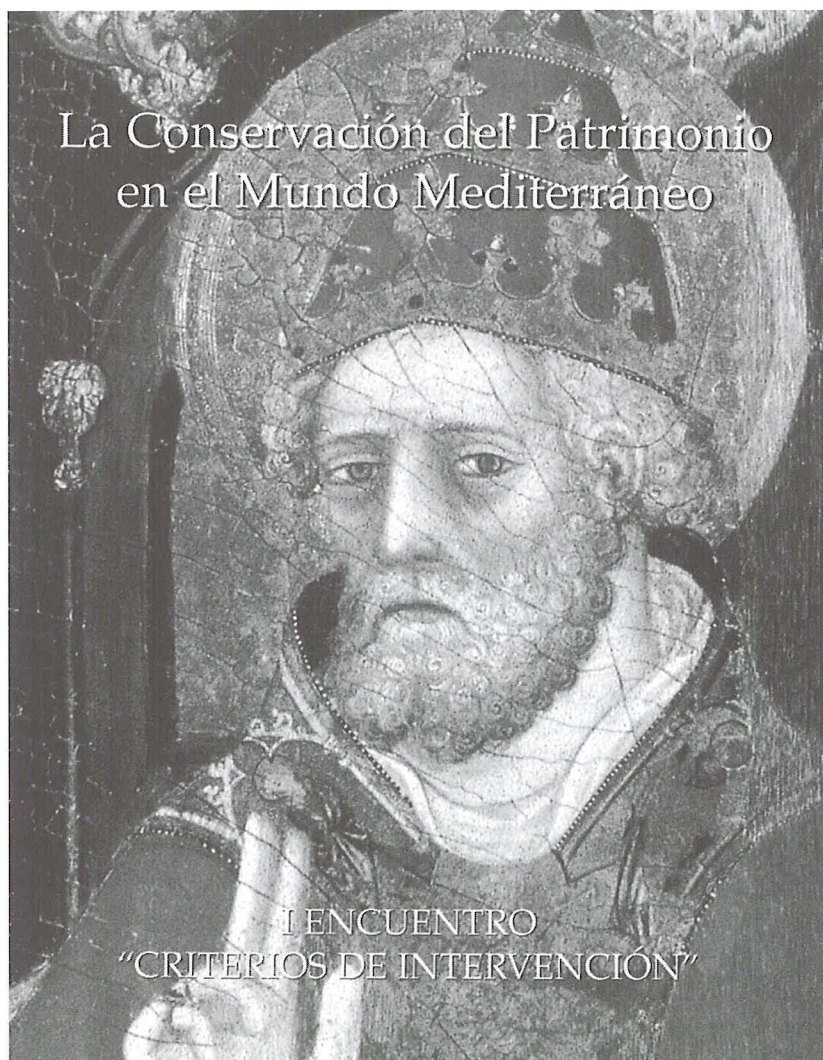

DIPUTACIÓ
D E
CASTELLÓ

La conservació del patrimoni en el món mediterrani

I Encontre "Criteris d'intervenció"

Diputació de Castelló. 1996

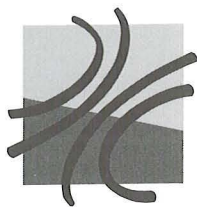
La necessitat de reunir professionals interdisciplinars que estudien i plantegen una sèrie de criteris rigorosos i vàlids, aplicables a les intervencions sobre obres d'art ha estat, fonamentalment, la primera premissa per a l'organització d'aquest I Encontre sobre "Criteris d'Intervenció". La segona premissa han estat les polèmiques intervencions que des de fa temps s'han dut a terme als països de l'àmbit de la Mediterrània, les quals han estat un motiu de crítica i d'intercanvi d'opinions entre els professionals de la Conservació i de la Cultura.

La Diputació Provincial de Castelló, dins l'àmbit de les seues activitats culturals, ha volgut reunir conservadors y restauradors –tan de nacionals com d'internacionals–, que dediquen la seua tasca a la conservació del patrimoni en tots els seus vessants –arquitectura, art, antropologia i material arqueològic–, per tal de poder contrastar les seues opinions i, alhora definir directrius comunes d'intervenció.

(Extracte de la presentació del llibre, a cura de Francisca Adell)

DIPUTACIÓ
D E
CASTELLÓ

OPINIÓ

La Bíblia Valenciana Interconfessional

El Juny de 1996 ha estat impresa la *Bíblia Valenciana Interconfessional*. Es tracta d'una adaptació del text bàsic català (1993) que immediatament va ser aplicat a les variants balears (1994) i que ara ha vist la llum amb les variants valencianes (1996). Un treball que ha costat penes i treballs, però que finalment ha valgut la pena. És el darrer regal que ens ha ofert el bisbe Josep Maria Cases, abans de recloure's a l'anonimat de Fortià (Girona), en acceptar Roma la renúncia a la seu per motius d'edat. Li hem d'estar agraïts perquè, gràcies a la seua constància, els valencians podem llegir la Bíblia sencera en la nostra llengua, en una variant digna i entenedora.

Tot i que la nostra llengua va ser la primera que imprimí el text bíblic íntegrament (València, 1478), obra atribuïda a fra Bonafaci Ferrer, germà de sant Vicent Ferrer, el treball no ha arribat a nosaltres perquè, destruïda per ordre de la Inquisició, només se'n conserva un darrer full. De versions actuals de la Bíblia completa en català tenim la traducció feta per la Fundació Bíblica Catalana (1968) i la de l'Abadia de Montserrat (1970), a les quals s'afegia ara magnífica versió de la *Bíblia Catalana Interconfessional* (1993). La característica d'aquesta darrera versió és de ser una traducció vàlida per a totes les confessions cristianes: no limitada, per tant, a l'ús de l'església catòlica, però també vàlida per a ella.

La Bíblia és el llibre més difós, el llibre per excel·lència (la paraula "bíblia" significa "conjunt de llibres"). De fet podríem dir que el seu esperit i la seua lletra han bressat la humanitat des de fa molts segles. La nostra societat occidental està amerada dels seus textos i ensenyaments. La Bíblia es compon d'un primer conjunt de llibres, que anomenem *Antic Testament*, que relaten l'experiència religiosa del poble jueu, des dels seus orígens mesopotàmics fins al més estricte monoteïsmo, escrit entre els segles X i I abans de la nostra era. El

segon conjunt de llibres, el *Nou Testament*, conté l'experiència, religiosa i humana, viscuda al voltant de la figura de Jesús de Natzaret i transmesa a la humanitat a través dels seus íntims, els apòstols, redactada al llarg del segle I de la nostra era.

La *Bíblia Valenciana Interconfessional*, com diem al començament, és una adaptació del text català a les variants que usem els valencians. Un grup d'experts va treballar així els textos partint dels criteris que abans s'havien consensuat amb els departaments de filologia de les universitats valencianes. Podem dir que el text resultant pot sonar familiar i entenedor a un valencià que ha estat mínimament alfabetitzat. L'edició de la *Bíblia Valenciana Interconfessional* ha experimentat una sèrie de contrarietats, conseqüència de la polèmica que alguns sectors de la societat volen continuar mantenint per damunt de les evidències més elementals de la ciència i de l'experiència de la nostra gent. L'aversion al fet català ha entebancat la bona marxa del projecte que, feliçment, ha anat endavant. I així hem complert amb la tradició valenciana que agermana els dos criteris que s'han seguit ací: acceptació de la unitat de la llengua i respecte a les variants regionals. Al segle XVI, un humanista valencià, Furió Ceriol, ja parlava de fer versions adaptades de la Bíblia a la llengua vulgar si, per exemple, la versió feta a Barcelona no era prou intel·ligible a València.

De la *Bíblia Valenciana Interconfessional*, que ha imprés l'editorial valenciana Saó, se n'ha fet un tiratge de 7000 exemplars que ja han estat distribuïts, i ara se'n prepara la segona edició. És un llibre imprescindible en una família mitjanament culta. Els valencians des d'ara ja no ens hem de sentir estranys a la comunió universal en el reconeixement de la variació que consagra l'esperit de la pentecosta.

Avel·lí Flors Bonet

LA BÍBLIA

bíblia valenciana
traducció interconfessional

Editorial Saó
A.B.C.
Castelló 1996

DISTRIBUIDOR:

S.Y.C.O.
Castellón S.L.
SUMINISTROS Y COMPLEMENTOS OFICINA

Panasonic

Airtel
TELEFONÍA MÓVIL DIGITAL

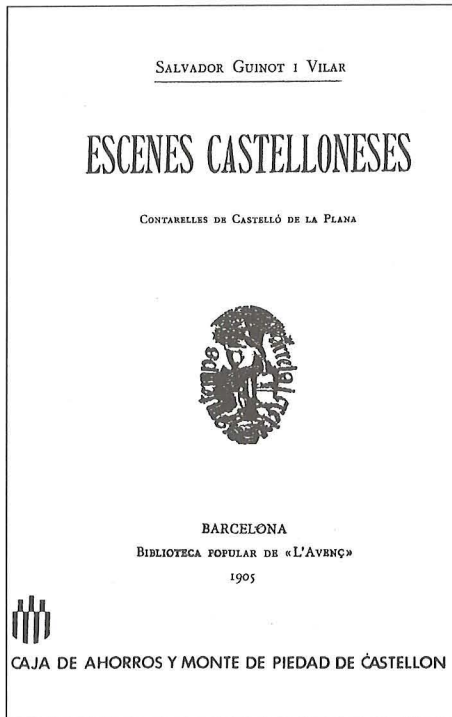
C/. L'Estatut, 16-bajo
Tels.: 22 57 53 - 22 72 51
12004 CASTELLON

Restaurante
POREMAR

Paseo de Buenavista, 26 • Tel. 28 36 64 Fax 28 03 36
12100 GRAO CASTELLON

LLETRES D'ACÍ

Escenes Castelloneses *Contarelles de Castelló de la Plana.*

Salvador Guinot Vilar
Barcelona, 1905

“...*Escenes Castelloneses* foren publicades primerament en edició del tot restringida (tan sols 25 exemplars) amb el títol *Capolls Mustigats*, l'any 1900. Cinc anys després, s'edita a Barcelona amb títol nou, incloent l'obra en la Biblioteca Popular “L'avenç”.

Aquest llibre està escrit com feien els escriptors de l'època, utilitzant una ortografia que no resolía altra qüestió lingüística que la total aproximació a una parla popular.

L'obra ens assenyala el començament de la Renaixença de les lletres valencianes a la ciutat de Castelló. Primer de tot ens mostra la força descriptiva d'un bon escriptor que ha crescut dins d'un ambient familiar valencià, envoltat de gent llauradora, i també ens ensenya formes de viure i maneres d'ésser d'aquella pagesia que constituïa en aquella època l'estament majoritari de Castelló. Finalment, ens deixa constància d'un lèxic que ací i en totes parts s'està perdent pel canvi profund que han experimentat de pocs anys ençà les tècniques agrícoles i les maneres de viure de la gent llauradora”.

(Extret del pròleg, a cura de Casimir, Melià. Reedició de la Caixa d'Estalvis i Mont de Pietat de Castelló, 1985).

Heus ací una mostra del llibre, el capítol titulat: **De romeria (III)**

—Que no diguen, patxol, que l pla no es bonico! Lo que es mirat dende ací fa goig: el quadro, el pinar, el serrallo, la mar, els arbres del camí d'Almasora (el que no va no lloira), el riu de Millars... deu ser allò... Patxol, sembla que me falte vista! L'any passat encara vee bé Vilarrel i Burriana i més lluny. Serà que l dia està nuvol... I a està mig Castelló ací dalt! I encara ve un rinclera de carros! La meua tindrà les claus del carrer d'Amunt... Allí en un rogllet, casi tocant-se, estan els Vaqueros, Bodega, Chimo Guinot, els Malaguenyos, el Guimerano, Culleretes... Vénen a menjar arroç en pollastre i pols, i això que hui no bufe fort el vent... De qui serà esta taula tant maca? Estovalles i ganivets i flors en mig: pareix el casori d'algú del plumaque de Castelló. Poro no seran cavallers de veres, que ahí veig colomins i molls, tot mesclat, i el que fa eixos ansisams, patxol, es jodí... Mah quin atre eixe! Si l seu pare vixquere no farie eixes burraes. I es lo que die el quaresmero: els homens de hui han perdut l'esma i la temor de Déu; pareix que no tinguem ànima, i vénen a la Madalena com els goços a missa. Pos burro, dixaras de menjar més arroç en pollastre si en lloc d'abadejo li poses a l'ensalaa coralets

o pebrera o ceba, que tamé obrin els esperits? No, sinyor: ha de ser abadejo pa condenar-se com una pota de burro... Llàstima de simal, en tantes garrofes que farie enguany està ia esgallant-se! Com se coneix que eixos chicots no són els amos i tant els hi dóne que puge un com tres a l'angronsadora! Eu! Pos eixa morenetas no té por a que li vegen les cames. Pos si ara anem aixina, patxol, què serà demprés de dinar? Bé die l predicador que... Pos, i estos del orguinet que ballen agarrats com a goços? Si io manare, ia vos donaria ballotits, descarats!... Fandango i bolero i la queringossa... Ché, pos esta rinclera de carros i tartanes no s'acabe mai. De Vilarrel i tot vénen a la festa. Bona cabessaa i bon mandil! Lo que li falten a eixe rossí són garrofes, patxol, en tantes que ne cull l'amo. A que volten o apessonen? A que sí? L'haca de darrera es millor, poro la del davant té bon carreter i no la dixerà passar. A que volte? A que agarre l montó? Ché, burro, la sanca, la sanca! Mare de Déu de Lledó! Ia u die io. Que no haixga mal. Sastres, patxol, sastres havien d'esser! Qui ls fa agarrar els ramals si no saben en quina mà se porten? La Lledonera ha fet un milacre: s'hagueren pogut trencar el cap i

no hi ha mal: li tindran que dur un quadret. Patxol, estos ho entenen: missa i sermó, i a dinar a casa. Sembla que me conviden al carro. «Gracies, gracies: ia estem prop; gracies, que no puc pujar; són massa i la burra es curteta». Estos jovens se figuren que io me canse, com si fore d'alfanic. I total estem de casa un poc més lluny que l meu pujol... Estos no tenen pressa d'arribar a la Madalena. *Anda más, que poco vas.* Encara arribaran a temps pa tornar més picats que relles. D'estos es el món; poro no ls arrende la ganancia, *que l Rei tiene una canya que, si no peixca hoy, peixcarà manyana.* Ia me fa cosigolles la plancha. En câ la meua Tereseta m'estaran esperant. L'arroç en pollastre i pilotes estarà en taula quan arribe; haurà tamé mullatori, i, pa darreries, teronges i llesquetes en ous. Mos chuplarem els morros. Llástima que l nét no haja vingut de servir al rei: com es d'a cavalleria... Poca gent s'ha quedat en el poble: quasi totes les portes estan tancaes. Patxol! I qui no va hui a la Madalena? Fins els gats tenien que anar, poro com Déu mane, no com van ara a fer pecats i maleses, sinó de romeria, com anaven els antics...

HISTÒRIA

EL CASTRUM ET VILLAM DE KHADRELL ALS SEGLES XII I XIII, (I). Apunts històrics

Les primeres notícies que tenim del primitiu nucli de Fadrell ens parlen d'una fortificació d'origen musulmà. En efecte, durant l'època del domini musulmà, mig segle abans del començament de la conquesta cristiana, hi ha documents datats que ens testimonien l'existència d'una entitat geogràfica o districte amb el nom de Castell de Fadrell. Els seus límits territorials anaven des de Fonscalens (el Castell Vell) fins a la mar, fins al riu de Borriana, fins el terme de Borriol, i fins i tot arribaven a la muntanya de Montornés.

En aquest territori descrit hi havia els següents castells:

- el castell d'Almassora
- el castell de Vora Mar
- el castell d'en Nadal i
- la torre del Moro.

Cal dir que tots quatre formaven part del territori del Castell de Fadrell.

Pel que fa a la denominació que aquesta entitat geogràfica ha rebut al llarg d'aquest període històric, cal dir que els noms han estat diversos, com ara *Khadrel* o *Khadrell* (1178), *Ahadrell* (1225), *Adrell* (1242) i *Hadrell* (1245), entre d'altres. D'altra banda, cal assenyalar que l'etimologia del topònim Fadrell prové, segons **Carme Barceló**, de l'àrab "*Khadrál*" (verdeta), amb el significat de "fèrtil"; tot i que no es pot descartar la possibilitat que es tracte del nom que va rebre una tribu, de l'àrab "*Khadir*". Pel que fa a això, el DCVB el considera un diminutiu romànic de "*Fadra*", de l'àrab "*hadra*" (residència d'un príncep).

El 28 de novembre de 1178 hi ha testimoni d'un document anomenat Dotalia, mitjançant el qual aquest territori era tributari del rei Alfons II i Na Sanxa. Segons aquest document, el rei va fer donació d'aquest territori al bisbe de Tortosa, Ponç de Mulnells, com a resultat de l'estat de pobresa que patia aquesta seu episcopal. En aquesta donació s'inclouïa els habitants del lloc (àrabs, cristians i jueus), els delmes i primícies, les terres cultivables, l'erm, les aigües, les fonts, les deveses, la pesca a la mar i als estanys, el mercat...

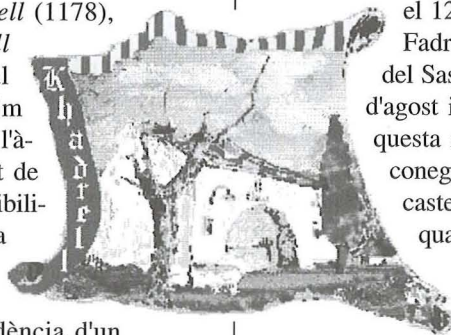
Hom creu que el rei Alfons II va endinsar-se per les terres del regne de València amb el suport d'un poderós exercit i, fins i tot, arribà a entrar en el mateix cap-i-casal del regne. Per aquesta raó, el rei moro va haver de signar un pacte de treva amb el sobirà cristià, alhora que va comprometre's a retre-li tribut i a pagar les despeses de la guerra, les quals potser passaren a proporcionar les rendes del Castell de Fadrell.

El 27 d'abril de 1225, Jaume I, nét d'Alfons II, mentre preparava el setge de Peníscola, va considerar novament la probresa que patia el bisbat de Tortosa –el qual havia de fer-se càrrec de les despeses que suposava la problemàtica defensa de la frontera amb els sarraïns–, ja que, en aquesta data, el rei fa donació dels castells de Mirabet i Zúfera, i també hom confirma la donació del Castell de Fadrell al bisbat de Tortosa.

Tot just iniciada la conquesta del regne de València pel rei Jaume I i, a conseqüència de la recuperació de la vila de Borriana, van ser lliurats els castells comarcats a Fadrell, amb les seues alqueries, els quals degueren rendir-se entre el 1232 i el 1233. Pel que fa això, cal dir que el Castell de Fadrell –que després va passar a dir-se Castelló del Sas– va rendir-se al rei Jaume I, entre els mesos d'agost i setembre de 1233. Però les condicions d'aquesta rendició, segons el *Libre dels Feys*, no són conegudes. Tot seguit, Jaume I fa donació d'aquest castell "de Fadrell" a l'orde de Santiago, amb el qual l'orde formà l'Encomanda Menor, que depenia de l'Encomanda Major de Montalban. Segons sembla, aquest territori ja havia augmentat les seues possessions amb noves cases i jовades (terres de llaurança) cap al juny de 1232.

El lliurament de l'alqueria de Fadrell a l'orde de Santiago va estar el punt de partida d'un litigi entre els frares de l'orde i el bisbe de Tortosa, ja que aquest no solament rebutjà la desposseïó reial de què havia estat víctima, sinó que, a més, sol·licità la seua restitució. El mateix papa Gregori IX va haver d'intervenir, mitjançant una ordre adreçada al bisbe, al degà i al ardiaca de Conca perquè resolguessen la discòrdia. Finalment, el litigi va resoldre's perquè el rei va fer donació del castell d'Almassora i l'alqueria de Beninocar al bisbat de Tortosa, com a compensació de la desposseïó de l'alqueria de Fadrell.

Segons conta la llegenda, Jaume I va agenollar-se a l'alqueria de Fadrell, abans d'iniciar la lluita per conquerir el regne de València –concretament a l'indret on avui hi ha el peiró–, mentre els clerges entonaven l'antífona del *Libre de Tobies*.

VIVIENDAS UNIFAMILIARES EN CONSTRUCCIÓN

• EN LA MEJOR ZONA DE LA POBLA TORNESA •

Informa y vende: Miguel Gómez

C/. Peñíscola, 21
Telf.: (964) 23 75 00

CASTELLÓN

Miguel Gómez Barberá

BIBLIOTECA

LA POESIA RELIGIOSA I LA MARE DE DÉU DEL LLEDÓ¹

per Manel Garcia Grau²

Pel que fa al camp estricte de la poesia religiosa s'ha de posar de manifest que la nostra llengua ha exhibit una remarcable constància lírica a l'hora d'escriure els temes marians –cristològics i hagiogràfics també, és clar–, ja des dels Jocs Florals de la baixa Edat

Mitjana, passant pels Certàmens poètics, els goigs, les albaes i col·loquis populars i cultes (especialment del segle XVIII, en plena època, simptomàticament, de l'anomenada “Decadència” de la nostra literatura culta), els Jocs Florals de la Renaixença i durant tot el segle XX, tant el període de preguerra com el de postguerra civil, formen un canemàs d'exemples que mai ha deixat d'anar bastint-se fins arribar a la literatura contemporània, passant per casos tan remarcables com, per exemple, el de mossén Jacint Verdaguer i el de Joan Maragall i els seus “Goigs de la Verge de Núria”, els “Goigs de Sant Francesc d'Assís” o de “Sant Sebastià” del poeta mallorquí Llorenç Moyà o l'exuberant quantitat de “Goigs” de caire inèdits i de plena constatació socio-religiosa arreu dels territoris en llengua

catalana, com, per exemple, els “Goigs de Santa Quitèria” (Barcelona), de la “Mare de Déu de Gràcia” (Barcelona, Vila-real...), els “Goigs en llaors de Sant Roc de les Fontanelles” de Castelló o tots aquells de caire

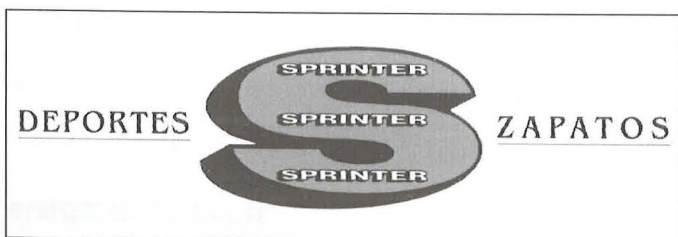
satíric o irònic d'arrel essencialment popular, etc. Temes com la Immaculada Concepció o l'Assumpció de la Mare de Déu, així com també certs constants semàntiques de la figura de Maria, com la seua maternitat, la seua identificació amb la Terra o la seua harmònica bondat, tenen

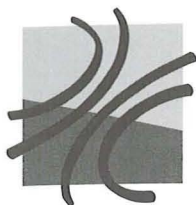
en la nostra poesia un lloc preeminent. I els valencians no hi som –ni hem estat– aliens al tractament d'aquesta ritualització temàtica mariana. Possiblement el primer “Certamen en llaors de la Verge Maria” de tota l'antiga Corona d'Aragó va ser-ne un de celebrat a València entre els anys 1329 i 1332, el qual és un testimoni interessantíssim de les controvèrsies immaculistes medievals segons el poema conservat que començà: “Llirs virginals, mayres de Déu e filla...” Precisament fou una obra dedicada a la Verge Maria l'inici del conreu de la impremta en terres peninsulars, ja que a València s'editaren les famoses “Les obres e trobes en lahors de la Verge Maria” l'any 1474, i des del Renaixement fins ara, la poesia mariana ha estat reflex fidel dels avatars –crus i dissortats alguns– de la nostra llengua i la

**SERENATA
A LA MARE DE DÉU
LLEDÓ, 1985 - 1995**

nostra cultura, com ho demostra la publicació, per exemple, el 1504, del llibre, il·lustrat amb gravats sumptuosos en edició gòtica, de Jaume Gassull titulat “Vida de santa Magdalena en cobles”. En aquesta direcció, certament, s'ha de dir que cada poble del món singularitza la figura de la Verge i fa “seua” la Mare de Déu, és a dir, concretitza la seua manera d'entendre i d'expressar el sentiment religiós col·lectiu. Algunes advocacions, com la de Fàtima o Lourdes, per exemple, han pres sovint una funció genèrica i ideològica miraculoses i són exemples de

BIBLIOTECA

la facilitat i rapidesa amb què la gent pren contacte amb els cultes marians. La Mare de Déu del Pilar i la de Guadalupe, dins els països colonitzats per la cultura de l'antiga Corona de Castella; la Mare de Déu de Montserrat, la "Moreneta", la Mare de Déu de Meritxell i la Mare de Déu dels Desemparats, la "Geperudeta", dins els països de llengua catalana; les Mare-de-Déus de Begonya i d'Aranzazu dins la cultura basca; la "Blanca Paloma Virgen del Rocío" i "la Macarena" dins la cultura andalusa, són les mostres més pròximes de la diversitat de sentit que pot prendre el substrat de dèries mitificants i rituals de tots els pobles del món.

Anant al terreny motiu d'aquest estudi, ens trobem que la literatura, sobretot la poesia, no ha estat ni molt menys, absent de la fe i les passions lledoneres, tot i que només podem exhibir-ne la presència d'alguns casos pertanyents a la poesia contemporània. Dins d'aquell context castellonenc marcat per una projecció cívica i pairal de la devoció a la Mare de Déu del Lledó, s'hi presentaren, des de 1970, una sèrie d'actes religiosos i devocionaris, els quals, a partir tan sols de l'any 1989 (fins ara), permeteren la publicació dels poemes dedicats a la patrona local, com a signe fefant del seu reviscolament social i religiós. Aquestes composicions, fetes per a l'ocasió, configuraren tota aquesta sèrie de "Serenates" en homenatge a la seua imatge i a la seua simbologia religiosa, aglutinades en el mes de Maig i en el temps de naixença del solstici de primavera.

El culte a la verge-mare i tota l'exuberant poesia que ha generat és un culte vinculat estretament a la terra, a l'aigua i al bosc i es troba encabit dins dels diversos estrats i elements de la Natura. I aquesta simbolització poètico-religiosa que el poble ha fet de la Natura té un origen molt antic, el qual l'hauríem de buscar possiblement –en una primera valoració superficial– ja en el neoplatonisme de Sant Agustí, qui ens fa esment que tot allò creat ens parla del seu Creador

com un llibre obert, o en les propostes teològico-filosòfiques de Sant Tomàs d'Aquino. Per tant, en les composicions poètiques de caràcter religiós tant la Natura i la Llegenda com el poble i el poeta, proven de fer-se història i vida. La nostra cultura i el seu lloc en el món –europeu i mediterrani, sobretot-esdeven testimonis perma-

nents d'aquesta devoció ancestral i, alhora, esdevenen el motiu últim de la seua significació com a tal. Aquesta simbologia místico-popular la trobarem, en el cas de poesia religiosa castellonenc, quan els poetes ens fan referència a les flors primaverals –"roses", "els lledoners"...– de maig i a l'ús del símbol metafòric de l'arbre –element paganitzant de la cultura llatina esdevingut després, a través de la fe cristiana, en l'"arbre" de la creu– del "lledoner". Efectivament, i en literatura n'és un remarcable exemple la "Corona Poètica ofredida a la Patrona de la Ciudad Nuestra Señora de Lidón con motivo de su Coronación Canónica", llibre aparegut al maig de 1924 amb motiu d'aquella Coronació Pontifícia de què hem parlat abans, la qual conté cinquanta-tres poemes (vint-i-vuit en castellà i vint-i-cinc en català). Aquesta ocasió ha estat, per tant, la que ha aplegat més voluntats literàries, conciliades poèticament per cantar a la figura sagrada, ja que s'hi poden llegir poemes de poetes tant de fora (Carles Salvador, B. Ortín, F. Caballero, el capellà vilarealenc Bernardí Rubert i Candau...) com de dins de Castelló (Maximià Alloza, Enric Soler i Godes), tant professors (E. Julià, Lluís Guarnier...) com escriptors castellonencs de tota mena (Enric Ribés, Francesc Cantó, E. Benages...), i molts d'ells considerats, simptomàticament, homes no excessivament devots de la fe cristiana. Després d'aquella "Corona", les composicions que han promogut aquesta aportació verbal-floral són possiblement –com així ho palesa fermament la publicació de les "Serenates" des de fa 25 anys, la qual és molt d'agrair i és un signe fervent de fe i constància– la màxima expressió de les continuïtats essencials de la literatura castellonenc –i alhora universal– com a manifestació –i ofrena– poètica, culta i religiosa, local –i alhora mediterrània– a la seua benvolguda patrona.

SERENATA A LA MARE DE DÉU, 1985 -1995

VILAR SERVI S.L.	ASISTENCIA	SERVICE
	TECNICA	Bauknecht
INSTALACION AIRE ACONDICIONADO		PHILIPS
SAMSUNG		Whirlpool
	Tel. 23 25 55 • Fax 23 27 67 San Roque, 22 - 12004 Castellón	

1. Extracte del pròleg de la *Serenata a la Mare de Déu*, (Ajuntament de Castelló, Castelló de la Plana, 1996), a cura de Manel García Grau.
2. Professor de la Universitat Jaume I i escriptor.

UNS ALTRES POBLES

EL CARIB COLOMBIÀ (I) CARTAGENA D'ÍNDIES

El Carib colombià és una terra insòlita; un món màgic on pot ocórrer qualsevol cosa. El premi Nobel de literatura Gabriel García Márquez, el novelista d'Aracataca, ha arribat a dir que el Carib colombià és un escenari de fantasia. I això, potser perquè en la ment oberta i comunicativa de la gent que pobla aquestes terres, brollen les històries fantàstiques més increïbles.

D'altra banda, la costa caribenya colombiana té molt a oferir al viatger: platges de sorra blanca i aigües cristal·lines al llarg de sis departaments; paisatges naturals encara verges, selves, illes, illots, i una història i una cultura ben riques i suggeridores... Però, la seua gent, els habitants d'aquest Macondo de la vida real, són el veritable atractiu que sedueix el viatger.

L'ahir de Cartagena d'Índies

Hi ha una història inversemblant, potser una mica presumptuosa i, alhora plena d'una secreta admiració, que se sol contar al viatger que arriba per primera vegada a Cartagena d'Índies: el rei Felip II observava cada matí els erms que es veien des dels finestrals del monestir de l'Escorial; llançava l'esguard per sobre una mar immensa, que creia seua, i acabava esglaiant-se perquè la construcció de la fortificació de Sant Felipe de Barajas, a la ciutat de Cartagena d'Índies romanía inacabada.

La ciutat va ser fundada per Pedro de Heredia el 1533, sobre l'indret on hi havia l'antic poblat indi de Calamari, que aleshores estava habitat per indis caribs d'origen brasiler. Cal dir que durant l'època colonial, Cartagena fou el punt de partença de les expedicions a la zona del Pacífic.

Durant el segle XVII, el tràfic d'esclaus hi tingué un dels mercats més importants de la mar de les Antilles. Arribà a ser la capital econòmica d'un nou regne -Nova Granada- i seu de la inquisició (1610). Per tal de repel·lir els atacs dels pirates, foren construïdes des del s. XVI fins al XVIII muralles de protecció i fortificacions que guaitaven la badia, com ara Sant Felipe de Barajas, i els castells de Sant Fernando i de Sant José, entre d'altres.

Durant la guerra de la independència, la ciutat va tindre un paper rellevant, a causa de la seua posició estratègica. El Congrés d'Angostura (1819) proclamà la República de la Gran Colòmbia amb jurisdicció sobre Nova Granada, Veneçuela, l'Equador i Panamà; alhora que l'alliberador Simón Bolívar va ser elegit president.

Esguard turístic d'una ciutat antiga

La ciutat de Cartagena d'Índies, que té una població de 900.000 habitants, és la capital del departament de Bolívar i es troba situada a la costa nord-oest del país, en el golf de Darién.

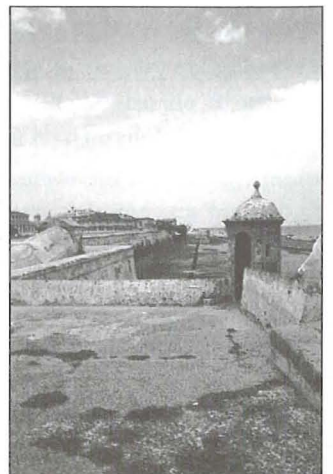
Hom podria dir que Cartagena és una d'aquestes ciutats del món en què la història parla a crits. Malgrat el vers del poeta local Luis C. López que diu: "*les caravel·les van anar-se'n per sempre de la teua rada...*", el fet cert és que el present de Cartagena segueix ancorat en el passat.

I això, perquè el castell inexpugnable en què Blas de Lezo, l'heroi local -coix, tort d'ull i manc- va sacrificar la seua vida per salvar la ciutat encara roman ferm, inalterable; com també les fortificacions veïnes, que semblen defensar no solament Colòmbia, sinó tota l'Amèrica colonial espanyola. És clar, però, que aquests vestigis del passat ja no aguaiten els corsaris de Drake, els llops de mar de l'almirall Vernon, ni els pirates que assetjaren la ciutat.

A l'ombra de les muralles vibra una de les ciutats més belles del continent americà: palaus nobiliaris sumptuosos que amaguen insospitats tresors; carrerons empedrats sinuosos, humits i càlids alhora; luxoses balconades de fusta i una allau de capelles i d'esglésies de ranci sabor colonial.

Cartagena és el santuari brillant d'un país dues vegades més gran que l'estat espanyol, però el seu esplendor, el patrimoni que atresora i que l'any 1985 van atorgar-li el títol de Patrimoni de la Humanitat, potser impressiona el viatger que arriba per primera vegada a la ciutat.

Però, enfora de la ciutat enmural·lada, al llarg de la platja de Bocagrande s'alça, irreductible, un complex hotelier desmesurat que

Muralla de Cartagena d'Índies

MEDITERRANEO Holidays
Agència de viatges

ESPECIALISTAS EN:

- Viajes de novios •
- Viajes en familia •
- Pague en tres meses sin interes •

Plaza Fadrell, 3 • 12002 Castellón
Tel. 22 17 62 • Fax 22 18 62 • CV m-276-CS

UNS ALTRES POBLES

Fortificació de Sant Felipe de Barajas

ha convertit Cartagena en el principal centre turístic de Colòmbia.

A la platja, les mítiques *palenqueres* solquen la sorra calenta, passegen els seus cossos de formes capricioses amb les típiques safates de fruita a sobre el cap, que ofereixen al turista enrojolit pel sol caribeny. De tant en tant, s'acosta un grup musical Vallenato que interpreta cançons de ritme calent a canvi d'uns pocs pesos colombians.

Des de la riba de la mar, el turista albira l'arxipèlag coral·lífer del Rosario, i l'enigmàtica illa del Pirata que es troben abraçades per una mar de maragda. Enrere d'aquest esguard resta la ciutat de pedra endormiscada que s'hi debat entre el somni colonial i la realitat.

Un viatge en chiva: entre el somni i la realitat

El viatger somniador encara pot submergir-se en un món inesperat de màgia i de fantasia, si prova a fer un tomb en una *chiva*, un d'aquests autobusos interurbans multicolors i bigarrats.

Recórrer la ciutat en *chiva* i perdre's per la seua rogalia suposa fer noves i suggestives descobertes. Amb el sotragueig inesgotable del vehicle s'esdevé tota una esllavisada d'olors mai no olorades, de paisatges inversemblants i rostres exòtics que t'atabalen els sentits, sense treva.

Des del finestral de l'autobús sotges la ciutat. El trànsit urbà és estrident i caòtic. L'espectador ocasional s'esglaia d'escoltar una simfonia de sorolls que ressona per tot arreu com un murmur. Però, aquesta situació de confusió i de desordre sembla no afectar el andiu que s'asseu al meu costat i que ara taral·leja cançoner una *cúmbia*. Finalment, t'adones que en aquesta vorera de l'Atlàntic, el temps de la vida real no té res a veure amb el temps interior del nadiu.

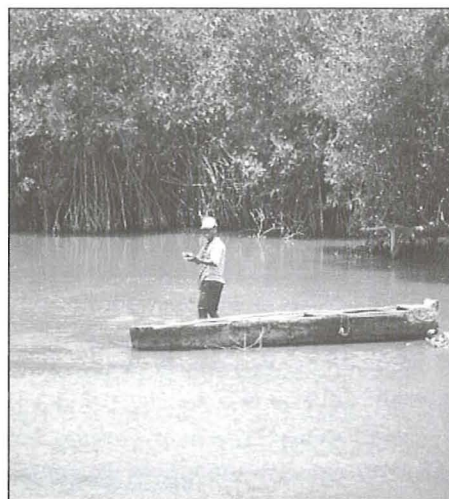
L'autobús s'atura tot just davant d'un *estadero* (bar). Aquí, ensumes per primer cop l'olor penetrant del *patacon* (banana verda fregida) i de la *fritanga*. A fora, un sol de justícia, superb, qualla l'aire com un forn.

Al rastell del carrer, una llarga filera de cossos espera impassible el moment de pujar a la *chiva*. Tot d'una, descobreixes la riquesa cultural del mestissatge: mestissos, mulatos, blancs, ameríndis formen aquesta cruïlla de races, aquest calidoscopi de pells tornassolades.

De mica en mica, però, abandones la ciutat de pedra. A uns

pocs quilòmetres del nucli urbà, el panorama canvia de sobte. T'endinses, sense adornar-te en el territori del misteri, en un món solcat d'il·lusions i de miratges. El paisatge inhòspit de la jungla, la natura verge i ferèstega t'impresiona les ninetes.

Transitem carreteres sinuoses, amb més pols que quitrà, que es perden a banda i banda dels manglars, tot salvant l'obstacle de l'aiguamoll i del fangar. La ploma de *Gabo*, l'escriptor de *Cent anys de solitud*, plana per aquestes contrades, a través d'una atmosfera enrarida de mosquits. L'aire fa l'olor de l'aigua podrida.

Manglar, al nord de Cartagena

Hom podria dir que seguim rumb per territoris ja petjats, en què potser es fonen les quimèriques llegendes de l'Or del riu Sinú, que el conquistador Heredia no va poder trobar.

A la vora de la carretera, una colla de nens descalçats llueixen samarretes de la selecció colombiana de futbol, s'atabalen per vendre't tota mena d'objectes. Una iguana sotja l'escena, encuriósida, tot bandejant el pap sota la gorja. Aquesta és una circumstància quotidiana i alhora paradoxal que es repeteix al llarg de l'itinerari pel Carib colombià. I és que Colòmbia gaudeix d'una riquesa natural insondable, però també pateix desequilibris socials i econòmics força marcats.

Amb tot, però, hi ha molts visitants que rebutgen sortir del món luxós i de simulacre que envolta la ciutat de Cartagena d'Índies. Potser no saben, que amb aquesta actitud, s'estan perdent una bona part d'allò que el Carib colombià els hi pot oferir.

Joan Bta. Campos i Cruaïnes

VIAJES ECUADOR S.A.

AGENCIA DE VIAJES C.I.E. n° 68
C/ Mayor, 77 - 12001 CASTELLON
Telf. 23 03 63 • Fax 26 08 98

ECOLOGIA

L'ESPARVER CENDRÓS (*CIRCUS PYGARGUS*). (I)

Situació de l'espècie al País Valencià: El cas insòlit de la província de Castelló

L'esparver cendrós (*Circus pygargus*) és un ocell rapinyaire diurn, que pertany a l'ordre dels accipitriformes (*Accipitriformes*), de la família dels accipítrids. En general, aquesta família està formada per ocells de bec gros i encorbat i ales amples. Les cries són nidòfiles.

Els esparvers (*Accipiter*), donen nom a l'ordre. Són ocells caçadors, que sobten les seues preses entre la vegetació i els matolls.

La població d'esparver cendrós més important del País Valencià es troba localitzada a la província de Castelló. Cal dir que aquesta població niua característicament sobre vegetació natural, la qual cosa és un fet insòlit, pel que fa el comportament reproductor de l'espècie arreu de la península Ibèrica.

Introducció

L'esparver cendrós és un rapinyaire de mida mitjana.

Es tracta d'una espècie estival en pas i un nidificant localitzat.

Al País Valencià i, sobretot a la província de Castelló podem trobar les tres espècies característiques d'esparvers ibèrics: l'esparver cendrós (*Circus pygargus*), l'arpella vulgar o arpellot (*Circus aeruginosus*) i l'esparver d'estany (*Circus cyaneus*).

L'esparver cendrós és el més petit de tots tres ocells. Habita els matollars esclarissats i les zones de canyissars, en què sol nidificar.

Com passa a la resta d'esparvers, aquesta espècie té un vol lleuger i flotant, que es caracteritza per 5 o 6 batements d'ales que són seguits d'un planeig ondulant. En planar i remuntar el vol, sol alçar les ales en forma de "V" poc profunda.

Descripció de l'espècie

Seguint les dades d'alguns autors (Cramp, S, et al. 1980; Porter, R, et al. 1994) i amb la informació pròpia, podem descriure l'esparver cendrós com un rapinyaire mitjà, d'ales arrodonides i la cua llarga i bastant fina. Ateny una envergadura de 97 a 115 cm.

Els adults presenten una alçària de 40 a 45 cm. Els mascles, amb un pes entre els 235 i els 310 g., són més xics que les femelles, les quals solen tindre un pes entre els 270 i els 430 g.

Pel que fa el plomatge, cal dir que l'espècie presenta un gran dimorfisme sexual, de manera que els plomatges d'ambdós sexes són força dissemblants, com ara veurem:

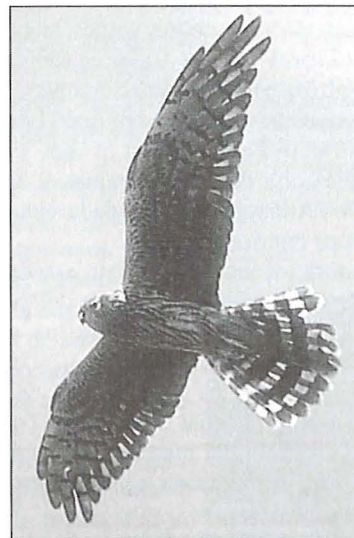
– El mascle adult té l'esquena gris amb dos franges alars de color negre. El carpó és característicament de

color gris clar i les puntes de les ales són negres. El pit és grisenc i l'abdomen d'un color gris clar. La cua és d'un color gris pàl·lid amb tres franges fosques.

– La femella adulta té l'esquena i el cap de color terrós fosc i el bescoll és més clar. El carpó és blanc i la cua és terrosa amb franges fosques, essent l'última franja més ampla. El pit i l'abdomen estan esquitxats de llàgrimes negres.

Cal assenyalar que alguns exemplars adults –sobre tot a la zona nord de la península Ibèrica– presenten formes melanòfores (negres). Pel que fa a aquests exemplars, el mascle és del tot negre, mentre que la femella és del color de la xocolata i,

–Pel que fa els joves esparvers, aquests són molt semblants a la femella adulta, només que aquests tenen les parts superiors del cos terroses i les parts inferiors rogenques.

Planeig característic d'un exemplar d'esparver cendrós (femella adulta)

ECOLOGIA

Hàbitat i reproducció

A la província de Castelló, l'esperver cendrós sol habitar les comarques costaneres amb predomini de joncars (*Juncus maritimus*), com també les zones d'interior en què predomina el coscollar (*Quercus coccifera*), tot evitant les zones de bosc. Aquest és un tret singular de l'espècie, perquè en general l'hàbitat més comú de l'esperver cendrós arreu de la península Ibèrica el constitueixen les grans superfícies cerealistes de secà.

Nia sobre el terra, enmig de la vegetació arbustiva. En zones favorables, diverses parelles poden criar molt a prop les unes de les altres —a una distància de 2 a 5 m.—, formant una mena de petites colònies. Això no obstant, el fet més normal és que la nidificació siga més o menys aïllada, formant petits nuclis reproductors.

Tots dos membres de la parella intervenen en la construcció del niu, que sol estar fet de petites tiges i d'altres parts vegetals, constituint tot plegat una superfície circular amb un diàmetre de 30 cm.

D'altra banda, les primeres citacions de l'espècie al nostre territori es donen al final de març i començament d'abril, moment en què la població d'espervers retorna dels llocs d'hivernada, situats al continent africà.

Un poc després de l'arribada, comencen les parades nupcials, que s'acompanyen d'un ritual força vistós (vols circulars, vols de persecució, ràpids, picats, etc.), les quals tenen com a finalitat la formació de les parelles reproductores.

Cap al final d'abril i el començament de maig, comença la reproducció. La posta, de 4 a 5 ous amb límits de 3 a 6 ous, té lloc durant el maig i el juny.

La femella comença a incubar des que fa la posta del primer ou —el mascle no participa de la incubació—, durant un període de 30 a 33 dies. És per això que l'eclosió dels

ous es produeix a intervals de 1 a 2 dies, la qual cosa explica la gran diferència de tamany que hi ha entre el primer pollet nascut i l'últim. Aques fet és de gran importància per a la supervivència de l'espècie.

En efecte, quan l'aliment escasseja al niu, el pollet més petit sol morir, inevitablement. El cadàver s'esdevé una font d'aliment suplementari per nodrir els germans, la qual cosa fa augmentar les possibilitats de supervivència de la progènie.

D'altra banda, el pollet, en el moment del naixement presenta un color blanc. Però, en passar uns dies, el plumís es torna fosc, cosa que ajuda a confondre'l entre la vegetació, alhora que el fa menys vulnerable als atacs dels predadors.

Aquesta circumstància de perill constant per al niu és el motiu que ens explica l'actitud diferent d'ambdós progenitors al llarg del procés reproductor. D'una banda, la femella és l'única que incuba, ja que el seu color terrós fosc la fa passar més desapercebuda. D'altra banda, el mascle, que té un color gris més cridaner no incuba, però s'encarrega, en canvi de buscar l'aliment i transportar-lo al niu.

Pel que fa a això, cal dir que l'alimentació de l'esperver està formada per invertebrats de mida gran (escarabats),

micromamífers (ratolins), rèptils de petita mida (sargantanes) i ocells de l'ordre dels *passeriformes* (vileros o teuladins).

Als 40 o 50 dies des del moment del naixement, els pollets surten del niu, si fa no fa entre el juliol i l'agost. Un poc després comença l'etapa d'aprenentatge, que es perllongarà fins el moment en què abandonaran la zona de cria.

Durant l'agost, s'observen ja exemplars en migració postnupcial, però aquesta es dona

principalment al llarg de tot el setembre; els darrers exemplars marxen cap a les zones d'hivernada, els primers dies d'octubre. Es tracta d'un viatge migratori que els durà a zones del nord i de l'est d'Àfrica, on passaran les temporades de tardor i d'hivern, per retornar a les zones tradicionals de cria a la primavera vinent.

A hores d'ara, l'èxit reproductor de l'espècie a la província de Castelló és del 2,75 pollets/parelles/any. Aquesta xifra és sense dubte, una de les més altes de tota la península Ibèrica.

Josep Bort i Cubero
(GER)

Niu d'esperver sobre superfície de conreu cerealista.

Yoga solar

CENTRO DE CULTURA Y DESARROLLO INTEGRAL
C/ BARRACHINA, 75 BAJO • 12006 CASTELLÓN

YOGA
TAI CHI

CRECIMIENTO PERSONAL
BOSTÓN CHINO

INFORMACIÓ

MEMÒRIA D'ACTIVITATS DE LA FED. COLLES DE CASTELLÓ PERÍODE 96-97

Hivern

III Curs d'ensenyament de l'Escola Municipal de dolçaina i tabalet.

V Campionat intercolles de futbol sala.

VIII Campionat mundial de boli

Sortida al carrer del núm. 3 de la revista Plaça Major (Hivern 96)

Magdalena 97

dia 1 de març

16 h.. Participació a la Cavalcada del Pregó, amb la sortida de carrosses i l'actuació de l'Escola Municipal de dolçaina i tabalet.

dia 4 de març

21 h. IV Sopar de les Colles, al recinte de la Pèrgola. Revetlla popular

dia 9 de març

11 h. Final de VIII Campionat mundial de boli a l'andana del parc Ribalta

Primavera

Maig

dia 16. Acte de cloenda del V Campionat intercolles de futbol sala.

dia 31. Acabament del III Curs d'Ensenyament de l'Escola Municipal de dolçaina i tabalet.

IV Festa Popular de la bicicleta (data sense confirmar).

Juny

Sortida al carrer del núm. 4 de la revista Plaça Major (Primavera 97).

dia 6. III Aplec de Dolçainers i Tabaleters de Castelló a la plaça Major.

Solstici d'estiu

dia 23 de juny

21 h. Festa de la Nit de Sant Joan, a la platja del Pinar.

Sopar de pa i porta.

Encesa de les fogueres de Sant Joan.

Espectacle "Creixfoc", pel grup Botafocs. Ball de dimonis.

CONVOCATÒRIA DE PREMIS

XIII CERTAMEN LITERARI «MARE DE DÉU DEL LLEDÓ»

La Reial Confraria de la "Mare de Déu del Lledó", en el seu desig de promocionar els valors culturals dins el marc de les Festes de Maig, en honor de la Mare de Déu Patrona de la ciutat de Castelló, convoca per tretzena vegada el **CERTAMEN LITERARI**, amb els següents premis:

DE LA REIAL CONFRARIA DE LA MARE DE DÉU DEL LLEDÓ

Flor natural. A la millor composició poètica, de tema i metre lliures, dedicada a la Verge Maria, sota l'advocació de la Mare de Déu del Lledó. (Dotació: 100.000 pessetes).

DE L'EXCM. I RVDM. SR. BISBE DE LA DIÒCESI

Investigació. Al millor estudi sobre el tema "Maria, model de fe viscuda". (Dotació: 60.000 pessetes)

DE LA GERMANDAT DELS CAVALLERS DE LA CONQUESTA

Gojos. A la millor composició poètica de Gojos dedicats a la Mare de Déu del Lledó (Dotació: 30.000 pessetes)

Nota: el termini d'admissió d'originals finalitza el diumenge, 6 d'abril de 1997, a les 24 hores. Si teniu cap dubte, pel que fa a les bases de la convocatòria, us podeu adreçar a l'atenció de Manuel Carceller (Telèfon 24 63 80)

REVISTA PLAÇA MAJOR

Quota anual de subscripció:

1.000 pessetes (3 números)

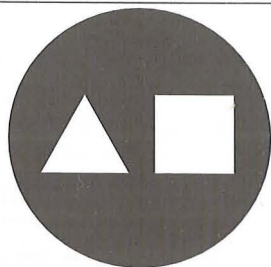
Coordinador i Subscripcions: Joan Bta. Campos Cruanyes

C/ de la Serra de Mariola, 10, 3r, 1a.

12006 Castelló de la Plana

Telèfon: 21 24 16

Nota: Plaça Major també pots trobar-la a les llibreries Babel (C/ d'Herrero, 6) i Faristol (Plaça Cardona Vives, 5) de la nostra ciutat.

CAM

**Caja de Ahorro
del Mediterráneo**